

УДК 343.592

О.В. ОЛШЕВСЬКИЙ, канд. юрид. наук,
Харківський національний університет внутріш-
ніх справ

СОЦІАЛЬНО ШКІДЛИВІ НАСЛІДКИ СПРИЙНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ, ЩО МІСТИТЬ ПРОПАГАНДУ КУЛЬТУ НАСИЛЬСТВА І ЖОРСТОКОСТІ

Ключові слова: соціально шкідливі наслідки,
культ, насильство, жорстокість, суспільно не-
безпечна інформація

Свобода слова поряд із значними здобут-
ками і перевагами тягне за собою і ряд нега-
тивних наслідків для формування і розвитку
особистості, її духовного, душевного і тілес-
ного здоров'я. Зокрема, мова йде про шкідли-
вий вплив відомостей і даних, що містять
пропаганду культу насильства і жорстокості.

Інформаційна складова суспільного буття
має міждисциплінарний характер, охоплю-
ється цілим комплексом наук, серед яких:
психологія, соціологія, кібернетика, культу-
рологія, політологія, кримінальне право, кри-
мінологія та інші. Питання її негативного
впливу розглядали в своїх працях такі вчені,
як: А.Б. Агапов, В.Г. Андросюк, Ю.М. Анто-
нян, І.В. Арістова, Б.І. Бараненко, Ю.М. Бату-
рін, І.Л. Бачило, В.М. Брижко, В.П. Казміренко,
Р.А. Калюжний, М.В. Костицький, В.А. Ко-
пилов, О.В. Кохановська, П.У. Кузнецов,
З.В. Кузнецова, С.Д. Максименко, А.І. Мару-
щак, О.Г. Марценюк, А.А. Письменницький,
О.Р. Ратінов, В.М. Синьов, А.В. Стрельников,
В.С. Цимбалюк, М.Я. Швець, Ю.С. Шемшу-
ченко та інші. Однак, слід зауважити, що пи-
тання визначення конкретної шкоди від
сприйняття інформації, що містить пропаган-
ду культу насильства і жорстокості, розгляда-
лося поверхнево. Тому метою даної статті є
спроба висвітлення вказаної прогалини.

Спочатку окреслимо в загальних рисах
стан інформаційного простору нашої держа-

ви, спираючись на офіційні джерела та ре-
зультати досліджень попередників. Націона-
льна експертна комісія України з питань за-
хисту суспільної моралі констатує плачевну
діяльність сучасних мас-медіа, а саме відзна-
чає зниження загального морального рівня
вітчизняного інформаційного середовища,
переобтяженого демонстрацією сцен насиль-
ства, жорстокості, пропагуванням культу на-
живи, сексу та криміналу. Сьогодні важко уя-
вити випуск новин, будь-яку газету,
телевізійну програму, де б не було хоча одно-
го повідомлення про акт насильства чи агре-
сії. На жаль, кількість агресивної інформації
навалює зростає [1].

У ході аналізу, проведеного вітчизняними
психологами, було встановлено, що на телеві-
зійному екрані український телеглядач сцени
агресії в середньому бачить кожні 16 хвилин,
а в період з 19 годин по 23 годин (прайм-
тайм), коли перед екраном збирається найбі-
льша глядацька аудиторія, цей умовний інте-
рвал скорочується вже до 12 хвилин. Частка
картин, які містять сцени насильства, вражає:
у середньому вона складає близько 33 % усієї
кінопродукції за зазначений період [2].

Досвід країн, де панує ліберальний, спожи-
вацький світогляд схожий до вітчизняного. За
приблизними підрахунками Р. Блекборн, ди-
тина до моменту закінчення школи стає свід-
ком 8000 вбивств і понад 100 тис. інших актів
насильства, що демонструються лише по теле-
баченню, не враховуючи життєвих сцен наси-
льства та жорстокості [3, с.26]. І це все, заува-
жимо, далеко не найсвіжіші дані. Ситуація в
цій сфері з кожним роком погіршується.

Результати інших досліджень свідчать, що
понад 65 % насильницьких злочинів, які сьо-
годні вчиняють діти від 7 до 15 років, з гумані-
стичної точки зору, характеризуються як виня-
тково жорстокі, цинічні, безглузді і такі, що не
мають пояснення з позицій здорового глузду.
Саме такими є характерні риси сучасної дитя-
чої злочинності в нашій країні [4, с.19].

Але чому саме підлітки найчастіше копі-
юють поведінку героїв з екрану? Це пов'я-
зано, насамперед, з перехідним віком – дово-
дять наші провідні психологи та педагоги. У

цей період змінюється фізіологія дитини, її світобачення, інтереси, духовні цінності, ідеали, відносини з суспільством, стосунки з рідними та друзями. З'являється психічна нестабільність, під час якої формується своєрідна порожнеча в різних сферах розвитку підлітка. Ці прогалини потрібно заповнити певними мотивами та ідеями. І часто підліток заповнює їх переглядом фільмів і копіюванням поведінки, вчинків екранного кумира [2].

Сучасні психологи, як зазначають Ю.Ю. Орлов та Ю.Б. Ірхін, раптове виникнення надмірної насильницької агресії у дітей і підлітків пояснюють змінами у мисленні, пов'язаними зі зміною загального психоемоційного стану. За умови наявності в молодій людини готових алгоритмів дій в обставинах, пов'язаних з необхідністю застосування сили, які з дитинства формуються сучасною молодіжною культурою (ЗМІ, кіно, ігри, мережа Інтернет тощо), вона самостійно знаходить найоптимальніший варіант виходу з критичної ситуації. Переважна більшість таких оптимальних варіантів – це креативно збочені в уявленні засоби фізичного впливу, які свого часу були нав'язані та втілені у підсвідомість дитини. Характер і потужність насильницької агресії в молодій людини дитячого і підліткового віку прямо залежать від її психоемоційного стану, тобто від наявних і переважних на момент вчинення дій емоцій. Чим стійкішим є психоемоційний стан молодой людини, тим менш імовірними є прояви некерованої агресії. Коли дитина має нестійку або нездорову психіку, прояви зовнішньої агресії стають некерованими. За таких умов поведінка молодой людини стає неконтрольованою, і за відсутності власних механізмів самоконтролю вона вчиняє зовнішню насильницькі дії без упевненої мотивації, стійкого умислу та чіткого усвідомлення чи розуміння власних дій. Серед головних провокуючих чинників, які безпосередньо спонукають дитину до вчинення неконтрольованих агресивно-насильницьких злочинних дій, чільне місце посідає перманентна готовність використовувати раніше закладені соціокультурними інституціями збочені

алгоритми вирішення критичних ситуацій, зокрема цинізм, байдужість, холоднокривність, насилля, жорстокість, свавілля, безкарність і всездозволеність. На жаль, цей перелік психологічних якостей є найбільш притаманним сучасному інформаційному простору українського суспільства, в якому опиняються діти за умов відсутності вибору розважально-ігрового середовища [4, с.20].

Сам механізм дії інформації на душевний стан людини достатньо добре описаний в психології. Що стосується впливу відомостей або даних на тілесне здоров'я, то і тут офіційна наука має ряд експериментально підтверджених доказів негативного впливу досліджуваних явищ. Однак, вказане потребує висвітлення в окремій роботі.

Розглянемо погляди науковців щодо соціально шкідливих наслідків сприйняття інформації, що містить пропаганду культу насильства і жорстокості. Під останніми будемо розуміти шкоду, завдану законним правам, свободам та інтересам людини, суспільства чи держави через відображення у психіці людини відповідних відомостей або даних під час їхньої дії на органи чуття. При цьому суспільно-небезпечні наслідки є різновидом соціально шкідливих.

Як зазначає С.Ф. Денисов, суспільна небезпечність дій, пов'язаних із ввезенням, виготовленням або розповсюдженням творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, полягає в тому, що вони негативно впливають на громадську моральність, утворюють в суспільстві атмосферу бездуховності, негативно впливаючи на свідомість і психофізіологічну сферу людини [5, с.127]. Так, науковець до досліджуваних наслідків відносить атмосферу бездуховності.

Цей злочин, як звертає увагу О.П. Рябчинська, сприяє деформації моральних цінностей, формуванню низьких інстинктів та прагнень, особливо у неповнолітніх [6, с.98]. Крім того, він може бути джерелом нетрудового збагачення [7, с.669].

Сприйняття сцен, ідей, культу насильства і жорстокості, на думку П.П. Сердюк, є факто-

ром девіантної, агресивної поведінки, який поряд з іншими факторами може обумовлювати насильницькі злочини. Така детермінація, як вбачається, може бути вірогідною. Вона діє за двома напрямками. З одного боку, є фактором впливу на формування морально-ціннісної системи людини у період її соціалізації, тобто впливає на «створення» особи, нестійкої до прояву агресії різного ступеня інтенсивності, а з іншого – може справляти вплив на ступінь агресивності особи у більш-менш короткий проміжок часу, що у поєднанні зі слабкими соціокультурними мотивами, рівнем толерантності особи до насильства може провокувати агресію, в т. ч. злочинну.

Соціальна небезпечність розповсюдження творів, кіно- чи відеопродукції, що пропагують культ насильства і жорстокості, як зазначає дослідник, обумовлюється тим, що воно може слугувати детермінантою насильницьких злочинів. Слід акцентувати увагу на здатності такого розповсюдження до обумовлення саме злочинної поведінки осіб-реципієнтів таких творів, адже за такого висновку можна говорити про достатній ступінь суспільної небезпеки зазначених дій. Констатація соціальної шкідливості дій, передбачених ст.300 КК України одночасно дозволяє переслідувати ці дії за законом вже із простої наявності доказів їх суспільної небезпечності без доведення такої шкоди у кожному конкретному випадку, що найчастіше неможливе, адже зумовлення насильницьких злочинів пропагуванням культу насильства і жорстокості з точки зору їхньої суб'єктивної детермінації, не має універсального характеру, тобто в конкретному випадку воно може і не даватись визнаки. Тому в кожному конкретному випадку має діяти презумпція шкідливості, бо без такої неможливо було б функціонування цієї, а також інших, схожих за юридичною природою норм. Вбачається, що криміналізація цих дій є кримінологічно обумовленою з точки зору необхідності попередження негативного впливу на суспільну свідомість, що, у свою чергу, попереджує вчинення певними особами агресивних злочинів (подвійна превенція) [8, с.8]. До

соціально шкідливих наслідків сприйняття інформації, що містить пропаганду культу насильства і жорстокості дослідник відносить з одного боку – «створення» особи, нестійкої до прояву агресії, а з іншого – агресивної.

О. Бугера обґрунтовує, що одним із чинників формування мотивації протиправної поведінки неповнолітніх є деструктивний вплив ЗМІ, у яких нерідко пропагуються стандарти поведінки, несумісні із ціннісними орієнтаціями нашого суспільства, зокрема культ сили та жорстокості [9, с.70].

Зазначене вище підтверджується результатами соціологічних досліджень. Так, встановлено, що 37,3 % молоді готові вчиняти протиправні дії, наслідуючи героїв телевізійних програм [10, с.13].

Науковцями звертається увага на існування причинно-наслідкового зв'язку між «розважальним медіанасильством» і проявами агресії серед молоді. Дослідники стверджують, що негативна інформація впливає на ціннісні орієнтації особистості і переконує в тому, що насильство – прийнятний шлях вирішення соціальних конфліктів, а також робить молодих людей байдужими до людських страждань та служить причиною застосування насильства в реальному житті. Ці висновки підтверджує й той факт, що досить часто неповнолітні правопорушники серед причин, які штовхнули їх на вчинення злочину, називають перегляд відповідних відеоматеріалів [11, с.93].

Теоретичний аналіз кримінологічної, медичної, психолого-педагогічної літератури стосовно проблеми агресії та жорстокості в поведінці неповнолітніх дозволив зробити Н.С. Юзіковій висновок, що схильність до насильства, жорстокість і агресивність як властивості особистості формуються переважно в період ранньої соціалізації: у дитячому та підлітковому віці. Спостереження насильства закладає навички та навчає дитину-глядача насильницької поведінки через механізм наслідування; діти й підлітки засвоюють уже готові сценарії жорстокої поведінки, агресії та насильства через засоби масової інформації. А в подальшому окремі події життя дитини

пробуджують ці спогади і генерують агресію й жорстокість [12, с.154].

Розглянувши вплив досліджуваного явища на душевне здоров'я, перейдемо до тілесного. Інформація, що містить пропаганду культу насильства і жорстокості, діючи на органи чуття, відображається у психіці людини через емоції роздратування, гніву, злості тощо. Подивимось що, відбувається в організмі людини, яка відчуває ці негативні емоції.

Численні за кількістю і обсягом дослідження вчених в сфері медицини в різних країнах показали, що під час негативних емоцій виділяються адреналін, норадреналін і кортизол. Ці гормони підвищують артеріальний тиск, частоту пульсу, звужують кровоносні судини, провокують утворення тромбів. Як наслідок – страждає серце, підвищується ризик розвитку серцево-судинних хвороб (особливо інсульту, інфаркту міокарда, утворення тромбів), порушуються когнітивні функції, виникає головний біль, безсоння, депресія та інше [13].

Таким чином, зазначене вище дозволяє зробити наступні висновки. Соціально шкідливі наслідки сприйняття інформації, що містить пропаганду культу насильства і жорстокості – це шкода, завдана законним правам, свободам та інтересам людини, суспільства чи держави через відображення у психіці людини відповідних відомостей або даних під час їхньої дії на органи чуття. До психічної шкоди відноситься загалом бездуховність окремої людини та суспільства, низькі інстинкти та прагнення, а більш конкретно – такі душевні якості як: цинізм, байдужість, холоднокровність, жорстокість, відчуття безкарності і вседозволеності, сформовані в уяві злочинні алгоритми соціальної поведінки особи, нестійкість до прояву агресії у виді страху і боягузтва, головний біль, безсоння, депресія тощо. До фізичної шкоди реципієнта – інсульт, інфаркт міокарда, вегето-судинна дистонія, гіпертонія, тромбоз та інше. Звертаємо увагу, що жертвами такої інформації є не лише неповнолітні, але й дорослі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рішення Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі : від 29.10.2009 р., № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moral.gov.ua/solutions/137>.
2. Смітюх Г. Захистити підростаюче покоління від аморального впливу медіа-простору / Григорій Смітюх [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volynregion.org/news/grigorij_smitjukh_zakhistiti_pidrostajuche_pokolinnja_vid_amoralnogo_vplivu_media_prostoru/2009-12-17-1681.
3. Блэкборн Р. Психология криминального поведения : пер. с англ. / Р. Блэкборн. – СПб. : Питер, 2004. – 496 с.
4. Орлов Ю. Ю. Вплив комп'ютерних ігор, що містять сцени насильства та жорстокості, на психіку дитини / Ю. Ю. Орлов, Ю. Б. Ірхін // Криміналістичний вісник. – 2014. – № 1. – С. 17–25.
5. Мораль // Український радянський енциклопедичний словник / під ред. Н. П. Бажана. В 3 т. – Т. 2. – К. : АН УРСР, 1972. – 856 с.
6. Рябчинська О. П. Боротьба з розповсюдженням порнографічних предметів і творів, що пропагують культ насильства і жорстокості: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Рябчинська Олена Павлівна. – К., 2003. – 215 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – К. : Атіка, 2003. – 1056 с.
8. Сердюк П. П. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості : автореф. дис. на здобуття наук. ступені канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / П. П. Сердюк. – Одеса, 2005. – 21 с.
9. Бугера О. Засоби масової інформації: проблема вдосконалення діяльності щодо запобігання протиправної поведінки неповнолітніх / О. Бугера // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 7. – С. 70–73.

10. Чуприй Л. Пленники інформаційно-го пространства / Л. Чуприй // Зеркало неде-ли. – 2010. – № 21. – С. 13.

11. Лисенко О. Правові аспекти захисту від інформації, що негативно впливає на суспільну мораль / О. Лисенко // Вісник Київськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 82 – С. 92–94.

12. Юзікова Н. С. Формування у неповно-

літніх мотивації до застосування жорстокості та агресії при вчиненні злочинів / Н. С. Юзікова // Вісник Акад. митної служби України. Сер.: Право. – 2011. – № 2. – С. 150–155.

13. 5 негативних наслідків гніву [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.centrmед.com/news/detail.php?ID=27801#.Vq92cNKLR2Q>.

Олішевський О. В. Соціально шкідливі наслідки сприйняття інформації, що містить пропаганду культу насильства і жорстокості / О. В. Олішевський // Форум права. – 2016. – № 2. – С. 135–139 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_2_22.pdf

Окреслено стан інформаційного простору України, спираючись на офіційні джерела та результати досліджень науковців. На основі аналізу результатів наукових та практичних досліджень визначено конкретну шкоду від сприйняття інформації, що містить пропаганду культу насильства і жорстокості.

Олишевский А.В. Социально вредные последствия восприятия информации, содержащей пропаганду культу насилия и жестокости

Обозначено состояние информационного пространства Украины, опираясь на официальные источники и результаты исследований ученых. На основе анализа результатов научных и практических исследований определен конкретный вред от восприятия информации, содержащей пропаганду культу насилия и жестокости.

Olishevsky A.V/ Social Perception of the Harmful Effects of Information Containing Propaganda Cult of Violence and Cruelty

The state of Ukraine's information space is outlined based on official sources and the results of the scientific researches. The concrete harm to the perception of information containing propaganda of violence and cruelty is identified based on the analysis of scientific and practical researches.